

הליכי מעצר לפני הגשת כתב אישום בבית משפט השלום – מחקר שדה*

אבי פורג וגלאון קפלנסקי**

תוכן הענינים

- א. מבוא
- ב. מטרת המחקר
- ג. מתודולוגיה
- ד. מימצי המחקר
 1. אורך הדיון
 2. גישות השופטים השונים
 3. שחרור בערובה
 4. קביעת מספר ימי המעצר
 5. מינוי סניגור ברשות
 6. ייצוג החשוד ע"י עו"ד
 7. שימוש בחומר חסוי
- ה. סיכום והמלצות

א. מבוא

בהתאם להוראותיו של סעיף 17 לפקודת סדר הדין הפלילי (להלן פסד"פ)¹, בקשה למתן צו להחזקת חשוד במעצר לפני הגשת כתב אישום, ניתן להגיש בפני שופט בית משפט שלום או בית משפט מחוזי, זאת לאור הגדרת המונח "שופט" בסעיף 1 לפסד"פ. ברם, הנוהג המקובל הוא שמגישים את הבקשה בפני בית משפט שלום והדבר משתלב בהוראותיו של סעיף 36 לחוק סדר הדין הפלילי (להלן חסר"פ)² הקובע: "בקשה לשחרור בערובה לפני הגשת כתב אישום תידון בבית משפט שלום". יודגש כי הדיון בבקשת מעצר³ מהווה, בעת ובעונה אחת, גם דיון בשחרור בערובה, ואין צורך בהגשת בקשה מיוחדת לשחרור בערובה.

-
- * המחקר נערך בהנחיתו של פרופ' קנת מן, וברצוננו להודות לו על הערותיו, הנחיתו ועזרתו. תודה שלוחה לעו"ד צפורה האופטמן שסיעה בידינו רבות להוצאת המאמר לדפוס.
- ** סטודנטים בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב – תשנ"א.
1. פקודת סדר הדין הפלילי (מעצר וחילופי) (נוסח חדש), תשכ"ט-1969, סעיף 17.
 2. חוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב), התשמ"ב-1982, סעיף 36.
 3. בקשת מעצר – מונח זה כולל:
 - א. בקשת המעצר הראשונה בפני שופט (לאחר המעצר הראשוני ל-48 שעות ע"י המשטרה).
 - ב. בקשות להארכת מעצר שניה ויותר בפני שופט.

ב. מטרת המחקר

מטרתו העיקרית של המחקר היתה לבחון, כיצד מתנהלים, הלכה למעשה, הליכי המעצר שלפני הגשת כתב אישום בבית המשפט והאם הם תואמים, במתכונתם דהיום, את רוח ודרישות החוק והפסיקה וזאת תוך שימת דגש מיוחד על השינויים שחלו, אם אמנם חלו, בדרך ניהול הליכי המעצר לפני הגשת כתב אישום מאז עריכתו של המחקר האחרון בנושא. קדמו למחקרנו שני מחקרים שנערכו לפני למעלה משני עשורים. האחד – מחקרו של לסלי סכה,⁴ שנערך בסוף שנות השישים. המחקר התייחס למידגם של 277 חשודים שהבקשות למעצרו הוגשו בחודשים אפריל 67 ואפריל 69, היה בעיקרו ניתוח רטרוספקטיבי של תיקי הבקשות ולא כלל תצפיות. מחקר שני שבוצע כעבור שנים מספר – בשנת 1972 – נערך בראשות פרופ' ליבאי.⁵ במשך שלושה חודשים רצופים (פברואר-אפריל 1972) נבדקו ונסקרו 2253 בקשות מעצר שהוגשו לבית משפט השלום בתל-אביב-יפו. נתוח הבקשות במחקר זה נעשה בשני שלבים: ראשית – תצפית מונחית באולם המעצרים, ובשלב שני – ניתוח הנתונים כפי שנרשמו בתיקי המעצרים. יודגש כי בשני המחקרים הללו התייחסו עורכי המחקר הן לבקשות מעצר והן לבקשות שחרור בערובה, בעוד שבמחקר הנוכחי אך ורק לבקשות מעצר. במהלך עשרים השנים שחלפו למן עריכת המחקר בראשות פרופ' ליבאי ועד למחקרנו, לא נערך מחקר דומה על אף שאין חולק בדבר חשיבותו של הנושא הנוגע בחרויות היסוד של הפרט ובהליך שנועד, לפי חוק, לשלול את החשובה שבזכויות הפרט – הזכות לחרות אישית.

ג. מתודולוגיה

במהלך תשעת החודשים שבין ינואר 1991 לבין ספטמבר 1991, נכחו שני עורכי המחקר ב-25 ימי דיונים באולם המעצרים, בבית משפט השלום תל-אביב. בימי דיונים אלו, ישבו על כס השיפוט 13 שופטים תורנים שונים. עורכי המחקר נכחו בכ-400 דיונים לערך, בבקשות שונות שהוצגו על-ידי המשטרה, למעצר או לשחרור בערובה. לצורך המחקר מוקדה תשומת הלב ב-170 הדיונים שעסקו בבקשות "מעצר לימים".⁶ שארית הדיונים (230 במספר), שבהם הגישה המשטרה בקשות לשחרור בערובה, לא נסקרו במחקר זה. עקב אי היכולת לעיין בתיקים הללו, הוחלט שלא לכלול במחקר ניתוח של בקשות השחרור בערובה, שכן דיונים אלו כוללים פרטים רבים יותר, בעלי אופי טכני (ערבות צד ג', ערבות אישית, סכומים וכיו"ב), שלא תמיד ניתן לקלטם בתצפית ועל כן עיבוד הממצאים עלול היה לצאת לוקה בחסר. מכיון שכך, התמקד המחקר באיסוף נתונים המתייחסים לבקשות מעצר וניתוחם.

4. ד' ביין "הערות לתפקיד בית המשפט לעניין מעצר חשודים בשלב שלפני הגשת כתב אישום" **הפרקליט כח תשל"ב** 69.

5. ד' ליבאי "הליכי מעצר ושחרור בערובה בבית-משפט השלום – מחקר ומעקב" **עיוני משפט ג** 516.

6. מעצר לימים – כינוי ב"שפת רחוב" למעצר שלפני הגשת כתב אישום.

נוכחות עורכי המחקר בימי הדיונים היתה אקראית והתפזרה על פני כל התקופה, וזאת, כאמור, בפני שופטים תורנים שונים. אמנם, בימים מסויימים התקבל הרושם כי ההחלטות המתקבלות מושפעות ממועד הדיון (חגים), או מהמצב (מלחמת המפרץ), אך אף על פי כן נראה כי 25 ימי הדיונים שנסקרו מאפשרים גיבוש תמונת מצב אמינה למדי, שמשקפת פחות או יותר את הלכי הרוח ב"אולם המעצרים".

הנתונים אשר יוצגו להלן לוקטו אך ורק באמצעות תצפיות ויזואליות, שנערכו תוך ישיבה על ספסלי אולם המעצרים, דהיינו - על נתונים שנקלטו בחושינו בתצפיות אלו ותועדו בכתב בזמן אמת. במחקרו של פרופ' דוד ליבאי משנת 1973,⁷ בדקו החוקרים גם את תיקי המעצרים עצמם, דבר שלא נעשה על-ידי עורכי מחקר זה (בשל מגבלות טכניות). מובן שלשימוש בנתונים מתוך תיקי המעצרים יש יתרון, מכיוון שניתן להשלים באמצעותם עובדות שלא נקלטו על-ידי החוקרים תוך כדי הדיון באולם המעצרים עקב קשיים אובייקטיביים. אך מאידך גיסא - מן התצפיות עצמן ניתן לקבל תמונת מצב מלאה למדי לגבי המקרה הנדון, וכן מאפשרת התצפית, מעקב אחר ארועים שלא נרשמים בפרוטוקול, כגון: התנהגות החשודים, האוירה באולם הדיונים וכדומה. לאור האמור, נראה שגם באמצעות תצפית בלבד, עלה בידנו להציג תמונת מצב אמינה למדי לגבי המתרחש בעת הדיון בבקשות המעצר.

איסוף הנתונים נעשה בעזרת שאלון בו רוכזו כל הפרמטרים הרלוונטים לצורך המחקר. השימוש בשאלונים נועד ליצור שיטת עבודה אחידה לסיקור ותיעוד הדיון בבקשות המעצר, תוך שמירה על מידת דיוק מירבית ובהתחשב בלחץ הזמן שבאולם המעצרים. השימוש בשאלון הוא אשר תרם לאחידות התיאורים ולכך שבסיס העבודה, והניתוחים הסטטיסטיים והתיאוריים של המקרים יהיו הומגניים.

הנושאים (פרמטרים) שהועלו בשאלון היו כדלקמן: האם זו בקשת מעצר ראשונה או הארכת מעצר? פירוט החשד ועילת המעצר; האם שוחרר החשוד בניגוד לבקשת המשטרה לעוצרו? מספר הימים המפורטים בבקשה לעומת מספר הימים שניתנו על-ידי השופט כשהחליט לעצור; פרקי הזמן בהם נמשכו הדיונים; ההיה החשוד מיוצג על-ידי עו"ד? ובמידה שכן - ניתוח טיעוניו של עו"ד (לענין תקיפת ראיות לכאורה, אופציות למעצר, נסיבות אישיות מקלות וכדומה); הופעת הנאשם וטיעוניו; במקרים בהם אין ייצוג על-ידי עו"ד - האם נתבקש או נדון מינוי סניגור? האם נעשה שימוש בחומר חסוי ובאיזה אופן? ולבסוף - החלטת השופט ודרך ניהול הדיון על ידו.

שאלונים אלו, שמולאו במהלך הדיונים באולם המעצרים, הם הבסיס לניתוחים הסטטיסטיים שיפורטו להלן. אך קודם לתאור הנתונים מן הראוי להבהיר - מכיון שמספר המקרים הנבדקים מוגבל וחלק מהפרמטרים קשורים לסוג העבירה שבביצועה נחשד החשוד, מוינו העבירות למספר קטגוריות:

א. עבירות סמים: בקטגוריה זו נכללו אחזקה, סחר ועבירות שעונשן מעל 10 שנים, כמפורט בפקודת הסמים המסוכנים.⁸

7. ליבאי לעיל הערה 5 בעמ' 517.

8. פקודת הסמים המסוכנים (נוסח חדש), תשל"ג-1973.

- ב. עבירות אחרות שהעונש הקבוע בצידן עולה על 10 שנים: בקטגוריה זו נכללו – רצח, אונס, שוד, פגיעה בבטחון המדינה ואחרים.
- ג. עבירות רכוש: פריצה, סחר ואחזקת רכוש גנוב.
- ד. עבירות צוארון לבן: שוחד, מעילה, זיוף מסמכים, התחזות לאחר, קבלת דבר במרמה ועוד.
- ה. עבירות אלימות: תקיפה, התפרעות במקום ציבורי וכדומה.
- ו. מעשים מגונים: עבירות המין האחרות למעט אונס ומעשה סדום (שדינו כדין אונס).
- ז. שונות: כולל הטרדות, איומים, פרוצדורה (אי הגעה לישיבה, פעולה בניגוד לצו בימ"ש) וכדומה.

ד. ממצאי המחקר

1. אורך הדיון

השאלה הראשונה שביקשנו לבחון היא מה אורכו של דיון בבקשת מעצר, והאם משתנה פרק הזמן המוקדש לדיון כאשר החשוד מיוצג.

לוח 1: אורך הדיון הממוצע בתיק מעצרים

משך הזמן הכללי שארכו	מספר המקרים	אורך דיון בממוצע בדקות	
1679	170	9.87	אורך הדיון בכלל
931	63	14.7	אורך הדיון כשיש יצוג עו"ד
748	107	6.9	אורך הדיון כשאין יצוג עו"ד

כפי שעולה מן הנתונים דלעיל, אורך דיון ממוצע בבקשת מעצר הוא קרוב ל-10 דקות, במהלכן מוגשת ומוקראת הבקשה ע"י התובע המשטרתי, השופט מעיין בחומר, הסניגור או החשוד מציגים את עמדתם לגבי הראיות והשופט נותן החלטתו, וזאת לאחר סיכומי הצדדים. במחקרו של פרופ' דוד ליבאי משנת 1973⁹ נמצא כי אורכו הממוצע של דיון הוא פחות מ-5 דקות, כך שניכר שיפור מבחינת הזמן המוקדש לדיון בבקשת המעצר.

נתון בולט נוסף – אורכו של דיון ממוצע בבקשת מעצר של חשוד המיוצג ע"י עו"ד הוא קרוב ל-15 דקות, לעומת 7 דקות בקירוב כשאין יצוג עו"ד. כלומר, לחשוד המיוצג ע"י עו"ד מוקדש בממוצע זמן כפול מזה המוקדש לדיון בבקשה למעצרו של חשוד בלתי מיוצג. שוב, בהשוואה למחקרו של ליבאי, מדובר בשיפור ניכר בזמן המוקדש לדיון

9. ליבאי לעיל הערה 5 בעמ' 528.

במעצרו של חשוד בלתי מיוצג (פי 2 ויותר) וגם בזמן המוקדש לדיון במעצרו של חשוד מיוצג (פי 1.5).

לוח 2: אורך הדיון הממוצע ע"פ סוגי עבירות

סוג עבירה	אורך דיון בממוצע בדקות	מספר המקרים	משך הזמן הכללי שארכו
עבירות סמים	12.1	40	484
עבירות שעונשן מעל 10 שנים	13.75	16	220
גניבה, התפרצות, אחזקת רכוש גנוב	7.35	64	471
עבירות צוארון לבן	26.1	7	183
תקיפה ואלומות	6.76	18	115
מעשה מגונה	5.9	10	59
שונות	7.5	16	120

הנתונים שבלוח 2 דלעיל מצביעים על כך שעבירות צוארון לבן הינן העבירות, שאורך הדיון בהן הוא הרב ביותר ונמשך לפעמים אף קרוב לשעה. בעבירות הסמים וכן בעבירות שעונשן הצפוי הוא מעל 10 שנות מאסר, אורך הדיון הממוצע קרוב ל-15 דקות, ואילו בכל יתר סוגי העבירות אורך הדיון הממוצע קצר מ-7.5 דקות.

לוח 3: אורך הדיון הממוצע ע"פ הקטגוריות השונות של עבירות כשיש וכשאין יצוג

סוג עבירה	כשיש יצוג סניגור		כשאין יצוג סניגור	
	זמן ממוצע לדיון	מס' מקרים	משך זמן כללי שארכו	מס' מקרים
סמים	14.03 דק'	26	365	14
עונש מעל 10 שנים	17.33 דק'	9	156	7
גניבה, התפרצות	11.4 דק'	15	171	49
אחזקת רכוש גנוב	33 דק'	5	165	2
צוארון לבן	8.5 דק'	4	34	13
אלימות	9 דק'	1	9	9
מעשה מגונה	10.33 דק'	3	31	13
שונות	14.7 דק'	63	931	107
סה"כ			748	

הפער בין אורך זמן הדיון כשהחשוד מיוצג לבין אורך זמן הדיון כשהחשוד אינו מיוצג נשמר גם כשאנו בוחנים כל קטגוריה של עבירות בנפרד, כשהפער נע בין פי 4 כמעט בעבירות צוארון לבן, לבין הפרש שהוא בלתי משמעותי בעבירות אלימות. בעבירות סמים, מעשים מגונים ועבירות שעונשן מעל 10 שנים, הפער בין זמן הדיון כשיש יצוג וכשאין יצוג תואם את הפער הכללי (ר' בלוח דלעיל), קרי – הדיון ארוך בממוצע פי 2 כשיש יצוג ע"ד.

2. גישות השופטים השונים –

מלחיצה/לא מלחיצה, מקצרת/לא מקצרת אורך דיון

ב־25 ימי הדיונים בהם נכחנו, ישבו על כס המשפט 13 שופטים שונים באולם המעצרים. ביקשנו, איפא, לבדוק האם מושפע אורכו של הדיון מאישיותו וגישתו של השופט היושב בדיון. לשם כך סיכמנו את מספר הדיונים הכולל בהם היינו נוכחים אצל כל אחד מן השופטים ואת משך הזמן שארכו סך כל הדיונים בבקשות המעצר השונות אצל כל שופט.

מחלוקת הנתונים הנ"ל, אחד בשני, קבלנו את פרק הזמן הממוצע שאורך דיון אצל כל שופט ושופט, כמות שהם מוצגים בלוח 4.

לוח 4: אורך דיון ממוצע על-פי מיהות השופט בפניו התנהל הדיון

שופט	אורך ממוצע של דיון (בדקות)	סה"כ מספר דיונים	סה"כ דקות
שופט 1	5	54	270
שופט 2	6	5	30
שופט 3	7.6	5	38
שופט 4	9.6	12	115
שופט 5	10	2	20
שופט 6	10.1	30	305
שופט 7	10.3	11	113
שופט 8	11.2	11	123
שופט 9	11.8	6	71
שופט 10	12	2	24
שופט 11	12.1	11	134
שופט 12	13.9	9	125
שופט 13	18.2	11	200

כפי שניתן להבחין מתוך עיון בנתונים שבלוח 4 דלעיל, אורכו הממוצע של דיון בבקשת מעצר נע בין 5 דקות ל־18.2 דקות. לכאורה, הבדלים קיצוניים; אך יש לשים לב שאצל רובם המכריע של השופטים, אורך הדיון הממוצע נע בין 9.6 דקות ל־13.9 דקות, ורק 4 מבין 13 השופטים בולטים בקיצוניותם (לשני הכיוונים).

3. שחרור בערובה

לוח 5: אחוז המקרים בהם שופט דוחה את בקשת המעצר ומשחרר את החשוד

% השחרורים	מספר השחרורים		
	מספר הדיונים	בערובה	
31.74%	ב"ב 63	20	כשיש יצוג ע"י עו"ד
11.21%	ב"ב 107	12	בהעדר יצוג ע"י עו"ד
18.82%	ב"ב 170	32	סה"כ

מעיון בלוח 5 עולה בבירור החשיבות ליצוג חשוד ע"י עו"ד בדיונים בבקשות מעצר לפני הגשת כתב אישום. היחס בין השחרורים המושגים כשיש יצוג ע"י עו"ד לבין מקרים בהם אין יצוג ע"י עו"ד הוא 3:1 (11.21% : 31.74%); כלומר, סיכויי של חשוד המיוצג ע"י עו"ד להשתחרר בערובה גדולים פי 3 מסיכוייו של אותו חשוד באותו מקרה, שאינו מיוצג ע"י עו"ד. יש להתייחס – למסקנה זו בהסתייגות, שכן מתוך 170 בקשות המעצר שנסקרו, יש דיונים רבים בהם, יש להניח, לא היתה התוצאה משתנית. יודגש כי ההסתייגות מתייחסת בעיקר למקרים של חשד לעבירות חמורות שהעונש בצידן הוא מעל 10 שנים. ואף על פי כן, יחס זה של 3:1 הוא מדאיג ומראה עד כמה המצב דהיום, שבו אין חובת מינוי סניגור במעצר לפני הגשת כתב אישום, הוא מעוות ודורש תיקון. מצב דברים זה שם לעיל את האמרה כי "כולם שווים בפני החוק". נתון חמור זה של אי השוויון בשלילת חופש הפרט מקבל הדגשה נוספת על רקע הממצאים שעולים ממאמרו של פרופסור קנת מן, לענין היקף המעצר עד תום ההליכים בביהמ"ש בת"א,¹⁰ לפיהם אחוז ניכר מחשודים (עצורים) אלו ישוחררו בעתיד ללא שיוגש כתב אישום נגדם מסיבות אלו או אחרות.

נתוני המחקר מראים כי אחוז השחרורים בערובה שניתן בדיונים בבקשות מעצר ע"י המשטרה הוא 18.82%. במחקרו של פרופסור ליבאי נמצא כי אחוז השחרורים, מתוך 2253 בקשות מעצר שנסקרו שם, הוא 9.6% בלבד. מהשוואת שני הנתונים הנ"ל עולה כי אחוז השחרורים בערובה, בבקשות מעצר שמוגשות ע"י המשטרה כיום, גדול כמעט פי 2 מאשר לפני 20 שנה.

נתון זה אפשר לפרש בשני אופנים: מחד גיסא אפשר לומר כי בתי המשפט מפעילים כיום ביקורת שיפוטית אפקטיבית – בודקים בקפידה את הפעלת שיקול הדעת ומניעי המשטרה מאחורי כל בקשת מעצר ומשמשים פחות כ"חותמת גומי"; ומאידך גיסא, אפשר לטעון כי אחוז שחרורים גדול פי שניים מצביע על כך שהמשטרה כיום, יותר מבעבר, נוטה להגיש בקשות למעצר גם ללא עילת מעצר מספקת או כשחומר הראיות אינו מספיק כדי לקיים יסוד סביר למעורבות החשוד בעבירה.

10. ק' מן "היקף המעצר עד תום ההליכים בבית המשפט המחוזי בת"א" עיוני משפט יב (תשמ"ז) 517.

לוח 6: אחוז השחרורים בכל סוגי עבירות של עבירות
בנינו מוכאים החשודים למעצר

סה"כ המקרים	מקרים שניתן שחרור בערובה	% השחרורים	
40	6	15%	סמים עבירות שהעונש בצידן מעל 10 שנים
16	1	6.25%	פריצות, גניבות, סחר ואחזקת רכוש גנוב
64	17	26.56%	עבירות הצוארון הלבן (זיוף...)
7	1	14.28%	אלימות, תקיפה
17	3	17.64%	שונות (איומים, הטרדת עד וכו')
16	4	25%	מעשים מגונים
10	0	0%	

כאשר אנו בוחנים את אחוז השחרורים בערובה בהתאם לסוגי העבירות, כמתואר בלוח 6 דלעיל, עולה בבירור כי נטיית ביהמ"ש לשחרר חשודים בעבירות רכוש ללא אלימות כגון גניבה, פריצה, סחר ואחזקת רכוש גנוב היא חזקה יותר, לעומת נטייתו לגבי שאר סוגי העבירות.

יש להדגיש שסוג זה של עבירות – עבירות רכוש ללא אלימות – הוא הנפוץ ביותר. כמות בקשות המעצר שמגישה המשטרה לגבי חשודים בכגון אלו מהווה 37.6% (64:170) מכלל בקשות המעצר לפני הגשת כתב-אישום, שמובאות בפני ביהמ"ש. לנתון זה יש משמעות להבנת הרקע לאחוזי השחרור בערובה הגבוהים יחסית בסוג עבירות זה.

סיבה אפשרית לריבוי השחרורים בקטגוריה זו היא, היותן של עבירות אלה פשוטות, לא מורכבות והעובדה שבמקרים רבים החשודים מודים בביצוען עוד בטרם נדונה הבקשה למעצר.

לוח 7: אחוזי השחרורים בכל סוג וסוג של עבירות כנינון מובאים החשודים למעצר כאשר החשוד יוצג ע"י עו"ד, ובהעדר ייצוג

	כשאין ייצוג עו"ד			כשיש ייצוג עו"ד		
	מס' הבקשות הכולל	מס' השחרורים	% שחרורים	מס' הבקשות הכולל	מס' השחרורים	% שחרורים
סמים	14	1	7.14%	26	5	19.23%
עבירות שהעונש בצידן מעל 10 שנים	7	0	0%	9	1	11.1%
פריצה, גניבה, סחר ואחזקת רכוש גנוב	49	9	18.36%	15	8	53.3%
עבירות הצוארון (הלבן (זיוף...))	2	0	0%	5	1	20%
אלימות, תקיפה	13	1	7.69%	4	2	50%
שונות (איום, הטרדת עד וכו')	13	1	7.69%	3	3	100%
מעשים מגונים	9	0	0%	1	0	0%

נתוני לוח 7 ממחישים פעם נוספת וביתר הדגשה את חשיבות הייצוג ע"י עו"ד בעת הדיון בבקשת המשטרה למעצר. בעמודה שמתייחסת לאחוזי שחרורים בערובה שהושגו ללא ייצוג עו"ד, אחוזי השחרור הם אפסיים ונעים בין 0-7% בששת סוגי עבירות. רק בסוג עבירת הרכוש (גניבה, פריצה) אחוזי השחרור הם סבירים ומגיעים ל-18.36%, ללא ייצוג. כלומר, ללא ייצוג ע"י עו"ד סיכויי החשוד להשתחרר בערובה, בתום הדיון באולם המעצרים, אם אינו חשוד בעבירת רכוש, הם אפסיים. לעומת זאת, סיכויי להשתחרר גדלים אם הוא מיוצג ע"י עו"ד. למשל, בעבירות רכוש, סיכויי להשתחרר, עולים בשיעור של פי 2.5, כאשר הוא מיוצג.

4. קביעת מספר ימי מעצר

גם אם החליט בית המשפט לקבל את בקשת המשטרה ולהורות על מעצרו של החשוד, עדיין יכול הוא שלא לצוות על מספר הימים המכסימלי, שאותו בדרך כלל מבקשת המשטרה. במרבית המקרים, כפי שעולה מנתוני לוח 8, אכן מצווה בית המשפט על מספר ימים נמוך מזה אותו ביקשה המשטרה.

לוח 8: אחוז המקרים בהם תקופת המעצר הניתנת היא כמבוקש או פחות מהמבוקש

מספר המקרים הכולל	מספר המקרים בהם תקופת המעצר שנפסקה	
	היתה כמבוקש ע"י המשטרה	% המקרים
170	31	18.25%
מספר המקרים הכולל	מספר המקרים בהם תקופת המעצר שנפסקה	
	היתה פחות מהמבוקש ע"י המשטרה	% המקרים
170	139	81.75%

מלוח 8 עולה כי בפחות מ-20% מהדיונים נענה השופט לבקשת המעצר המוגשת ע"י המשטרה במלואה ואילו ב-80% מהמקרים הוא מקצר את אורך תקופת המעצר המתבקשת. נתון זה שונה באופן משמעותי מתוצאות מחקרו של פרופ' ליבאי, שממנו עולה שהשופטים נענו לבקשת המעצר של המשטרה במלואה בקרוב ל-40% מהדיונים. רוצה לאמר, שאחוז הדיונים בהם נענים השופטים לבקשת המעצר של המשטרה במלואה, קטן פי 2 כיום, לעומת המצב בעבר.

לוח 9: אחוז ימי המעצר הניתנים ע"י השופט לעומת בקשת המשטרה

ימים מבוקשים	ימים שניתנו	% ימי המעצר שניתנו ע"י השופט לעומת מה שנתבקש	
		שנייתנו ע"י השופט לעומת מה שנתבקש	ימי המעצר
471	229	48.6%	כשיש יצוג ע"י עו"ד
749	520	69.4%	בהעדר יצוג ע"י עו"ד
1220	749	61.3%	סה"כ

מעיון בלוח 9 עולה, כי בדיון שבו מיוצג החשוד ע"י עו"ד, אחוז ימי המעצר הניתנים לעומת המבוקשים ע"י המשטרה הוא קטן יותר ונע סביב ה-50% לערך, בעוד בדיונים בהם לחשוד אין יצוג, אחוז ימי המעצר הניתנים בהחלטת השופט לעומת בקשת המשטרה נע סביב 70% לערך. במחקר שנערך ע"י פרופ' ליבאי עולה כי הנתון הכולל לגבי אחוז ימי המעצר שניתנו לעומת אלו שנתבקשו עומד על 65.37%. במחקרנו, הנתון הכולל כפי שעולה מלוח 9 דלעיל, הוא 61.3%. כלומר, בנתון זה לא חל שינוי משמעותי. באופן כללי, נכון לומר שהשופט נענה לבקשה ומצווה על תקופת מעצר המפורטת בבקשת המעצר של המשטרה באופן חלקי, אך מעל 50%. נתונים אלה מצביעים על כך שברוב המקרים מקצר השופט את תקופת ימי המעצר

המתבקשת ע"י המשטרה (ב" 80% מסך כל המקרים), ללא קשר לנתון היצוג. ומכאן, כי השפעתו של יצוג ע"י עו"ד לענין קיצור אורך תקופת המעצר המתבקשת ע"י המשטרה, הינה קטנה יחסית (בהשוואה להשפעת היצוג על עצם ההחלטה, אם לעצור או לשחרר בערובה).

לוח 10: אחוז הימים שניתן בכל סוג של עבירות כגיון מונשים נגד החשודים בקשות מעצר (מבלי להתחשב כנתון היצוג ע"י עו"ד)

ימים מבוקשים	ימים שניתנו	שחרור בערובה	% ימי המעצר שניתנו	
312	166	6	53.20%	סמים
				עבירות שהעונש בצידן
166	104	1	62.65%	מעל 10 שנים
				פריצות, גניבות, סחר
398	250	17	62.81%	ואחזקת רכוש גנוב
52	27	1	51.92%	עבירות הצוארון הלבן (זיוף)...
113	75	3	66.37%	אלימות, תקיפה
94	62	4	65.95%	שונות (איומים, הטרדת עד וכו')
85	65	0	76.47%	מעשים מגונים

גם כאשר אנו בוחנים את אורך תקופת המעצר עליה מצווה השופט לפי סוגי העבירות, מסתבר כי אין פערים משמעותיים בין העבירות השונות. במרבית הקטגוריות מורה בית המשפט על מעצרו של החשוד למשך 60-65% מן הימים המבוקשים, למעט קטגורית המעשים המגונים בקצה האחד של הסקאלה, ועבירות הצוארון הלבן בקצה האחר; גם כשאנו מנסים לבחון את השפעת היצוג על מספר ימי המעצר עליהם מצווה בימ"ש לגבי כל סוג עבירות בנפרד, קשה להצביע על קשר חד-ממדי. כפי שעולה בלוח 11 דלהלן, בחלק מן הקטגוריות אין השפעה ממשית לעובדת היותו של החשוד מיוצג (שונות, אלימות). למרבה האירוניה, בקטגורית המעשים המגונים, למשל, בהעדר יצוג ציווה בית המשפט על מספר ימי מעצר נמוך יחסית למבוקש, ודוקא בהיות הנאשם מיוצג, ניתן מספר ימי מעצר זהה כמעט למבוקש. כאן המקום להסתייג ולומר כי מדובר במדגם זעיר ועל כן אין להסיק ממנו מסקנה גורפת. ואף על פי כן הבדל משמעותי בין מספר ימי המעצר שניתן בפועל כשהחשוד מיוצג, קיים בקטגורית עבירות הרכוש והצוארון הלבן, כפי שעולה מנתוני לוח 11 דלהלן:

לוח 11: אחוז ימי המעצר שניתן בהחלטת השופט לעומת ימי המעצר המתבקשים בבקשת המעצר של המשטרה בכל פוג ופוג של עבירות תוך התחשבות בנתון היצוג ע"י עו"ד

כשאין יצוג עו"ד		כשיש יצוג עו"ד			
ימים שניתנו	ימים שנתבקשו	% ימי המעצר שניתנו	ימים שניתנו	ימים שנתבקשו	% ימי המעצר שניתנו
76	109	69.7%	90	203	44.3%
סמים					
עבירות שהעונש בצידן מעל 10 שנים					
55	72	76.3%	49	94	52.1%
פריצה, גניבה, סחר ואחזקת רכוש גנוב					
221	324	68.2%	29	74	39.1%
עבירות הצוארון (הלבן זיוף...)					
12	17	70.5%	15	35	42.8%
אלימות, תקיפה שונות (איום, הטרדת עד וכד')					
58	83	69.8%	17	30	56.6%
מעשים מגונים					
54	81	66.6%	8	13	61.5%
44	63	69.8%	21	22	95.4%

5. מינוי סניגור ברשות

מתוך 107 חשודים שהובאו לפני שופט לצורך הארכת מעצרים (מעבר ל-48 שעות) ושלא היו מיוצגים ע"י סניגור במימון פרטי, מונה סניגור, לפי סעיף 15(ג) לחסד"פ,¹¹ רק ל-6, דהיינו ל-5.6%. לפי התרשמותנו ניתן וצריך היה למנות סניגור לפי תנאי סעיף 15(ג), ובכלל למען ייעשה צדק, במקרים רבים יותר. כדי להסביר התרשמותנו זאת, נפרט את נוסח הסעיף ונתאר את התנהגותם והופעתם של החשודים במספר דיונים. "נאשם שהוא מחוסר אמצעים", קובע סעיף 15(ג) לאמור, "או שיש חשש שהוא חולה נפש או לקוי בכושרו השכלי ושאינו לו סניגור, רשאי ביהמ"ש – לבקשת בעל הדין – או מיוזמתו הוא למנות לו סניגור".

זהו סעיף שמאפשר לביהמ"ש לפי שקול דעתו למנות לחשוד סניגור (עו"ד) בשלב הדיון בבקשת מעצר, לפני הגשת כתב אישום (בשילוב הוראת סעיף 15(ד) לחסד"פ).

11. חוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב), התשמ"ב-1982, סעיף 15(ג).

מכוח הוראה זו, כאמור לעיל מונו סניגורים ל-6 מתוך 107 החשודים. באחד מימי הדיונים למשל, מינתה השופטת התורנית, סניגור לחשודים על פי סעיף 15(ג) בשני מקרים בזה אחר זה -

במקרה הראשון - דובר בחשוד בהצתות. המשטרה רצתה לשלוח את החשוד לועדת - אבחון, תוך כדי מעצרו. החשוד התנהג בצורה חריגה - כמנותק ו"נטוש". השופטת קבעה שחוות הדעת שהגיעה מבית החולים אברבנאל מחייבת מינוי סניגור לחשוד. היא קבעה שישאר באגף מפגרים - במעצר. המינוי היה, איפוא, על רקע ליקוי בכושר שיכלי.

במקרה השני - דובר באב שחשוד בתקיפת בתו. החשוד היה דתי, מבוגר, התנהג בצורה מפחידה ומוזרה ויצר תקשורת עם השופטת בפתקים, שכן היה לטענתו ב"תענית דיבור". השופטת מינתה לו סניגור עקב כך שאושפז בעבר לפי סעיף 6(א) לחוק טיפול בחולי נפש (מינוי על רקע מחלת נפש) ונשלח לבדיקה לצורך חו"ד נוספת על מצבו. ביום הישיבות ב-16.9.91 העלה השופט התורן את נושא מינוי סניגור בשלושה מקרים.

האחד - דובר בחשוד שנתפס בגניבה והודה. החשוד ביקש בדיקה באברבנאל והשופט מינה לו סניגור. החשוד התנגד למינוי משום מה וצעק "לא רוצה". העו"ד שמונה נכח באולם וניסה לשכנעו בנחיצות המינוי. למרות שהחשוד לא השתכנע, נעשה המינוי בעל-כורחו. הרקע למינוי - חשש למחלת נפש.

מקרה שני - חשוד שנתפס בגניבה. בעבר היה בטיפול נפשי במשך 10 חודשים, נעצר ל-9 ימים לצורך בדיקה פסיכיאטרית. מונה לו סניגור עקב חשש למחלת נפש.

מקרה שלישי - החשוד, אדם בעל מעמד מכובד, נשלח לבדיקה פסיכיאטרית כחשוד בהכאת אשתו. הוצע לו סניגור עקב כך שנשלח לבדיקה פסיכיאטרית, אך הלה סרב ובימ"ש לא כפה עליו מינוי סניגור.

וביום דיונים אחר - שוב שני מינויים -

במקרה הראשון - על רקע חשש למחלת נפש מונה סניגור לאדם, שנראה חיצונית מסכן ומנותק, נעצר כחשוד בהכאת בנו במברג ונשלח לבדיקה פסיכיאטרית.

במקרה השני - מונה סניגור לחשוד שהינו תייר רוסי, שבא לבקר את אחותו בארץ והיכה אותה. החשוד אינו מבין עברית ומכיון שכך מונה לו סניגור דובר רוסית. זהו חריג בין שבעת המקרים בהם הועלה ענין מינוי סניגור, שכן בכל שאר המקרים היה המינוי על רקע חשש למחלת נפש או ליקוי בכושרו השכלי של החשוד ואילו כאן - מינוי על רקע קשיי שפה.

יודגש כי ברוב הדיונים לא ציין השופט במפורש עקב איזו עילה מונה סניגור לחשוד, והסקת העילה למינוי על ידינו, היתה על רקע עובדות כל מקרה ומקרה. להערכת עורכי המחקר, מלבד ששת המקרים שפורטו לעיל, צריך היה למנות סניגור לכ-16 חשודים נוספים, ובהם 10-12 מקרים נוספים בהם נשלחו חשודים לבדיקה פסיכיאטרית (כשל חשש למחלת נפש) וענין מינוי סניגור לא הועלה: לא ע"י השופט, לא ע"י המשטרה או החשוד (לענין מינוי על רקע חשש למחלת נפש - נראה לנו שזהו מינוי שבחובה). הוא הדין במקרה נוסף של חשוד שסבל מפיגור שכלי או לפחות נראה כך.

ב-3-5 מקרים נוספים היו החשודים מנותקים לחלוטין מהסובב אותם ומהדין בענינם,

חלקם בשל קשיי שפה – תיירים, עולים חדשים, ערבים. אם כי יש להדגיש שבד"כ מוצא השופט בין הנוכחים באולם המעצרים מתורגמן שיקשר בינו לבין החשוד: שוטר, או חשוד אחר וכד'. אך יש חשודים שבנוסף על קשיי השפה שלהם, מורגש הניתוק וחוסר הכנת המתרחש. נתון ראוי לציון בהקשר זה – במהלך התצפיות נוכחנו לדעת כי בכל המקרים שבהם מונה סניגור הועלה העניין ע"י השופט ופעם אחת ע"י נציג המשטרה. אף חשוד לא ביקש למנות לו סניגור ונראה כי אין הם מודעים כלל לקיומה של הזכות לקבל יצוג מטעם המדינה. נתון חשוב נוסף – אף מינוי לא נעשה ע"י שופט על רקע של חוסר אמצעים. יתרה מזאת, באף דיון לא נערך בירור כלשהו בכיוון זה עם החשוד. עם זאת, אין לשכוח שהגדרת "חוסר אמצעים" הינה פרובלמטית וגמישה מאד, פרט לכך שקשה מאד לברר העניין עם החשוד, שיש לשער שלא יגיד את כל האמת בעניין כבעל אינטרס במינוי.

לסיכום, על רקע תוצאות מחקרנו, אין לנו ספק כי לחשוד המיוצג ע"י עו"ד יש סיכוי טוב יותר, להיות עצור למשך זמן קצר יותר ע"י המשטרה, ומכאן – כי קיימת חשיבות רבה לנושא מינוי סניגור. במצב כיום, לפיו רוב החשודים בדיונים במעצר לפני הגשת כתב אישום, אין להם סניגור – יש פגיעה בעקרון ה"שוויון בפני החוק". השופטים לא משתמשים בכלי של מינוי סניגור בצורה מספקת ולפי קני מידה ברורים דיים. נראה לנו שסעיף 15(ג) לחסד"פ – שעוסק במינוי סניגור במקרים שונים, ראוי שינתן לו פירוש גמיש יותר. יש להשתמש בכלי זה של מינוי הסניגור ככל שרק ניתן והרבה יותר מכפי שנעשה כיום בפועל.

6. שיעור היצוג ע"י עו"ד (פרטי)

לוח 12: שיעורי היצוג לחשודים בבקשת מעצר

סה"כ המקרים	מס' המקרים כשיש ייצוג	% מיוצגים	% בלתי מיוצגים	
170	63	37%	63%	בכלל הדיונים לפי סוגי העבירות:
40	26	65%	35%	סמים
16	9	56.25%	43.75%	עבירות שהעונש בצידן מעל 10 שנים
64	15	23.4%	76.6%	פריצות, גניבות, סחר ואחזקת רכוש גנוב
7	5	71.4%	28.6%	עבירות הצוארון הלבן (זיוף)...
17	4	23.5%	76.5%	אלימות, תקיפה
16	3	18.75%	81.25%	שונות (איומים, הטרדת עד וכו')
10	1	10%	90%	מעשים מגונים

מהוראות החסד"פ, סעיף 1242 ניתן ללמוד שהמחוקק הבטיח בהליכי מעצר את זכות היצוג במובן זה שאם מינה העצור סניגור, על חשבונו, רשאי זה ליצגו בהליכי המעצר ושחרור בערובה.

עפ"י הנתונים דלעיל עולה כי אחוז הבלתי מיוצגים בדיונים בבקשות מעצר "לימים" עומד על 68%. לעומת מחקרו של פרופ' ליבאי עולה כי המצב השתפר, שכן מחקרו העלה שאחוז העצורים שאינם מיוצגים בהליכי המעצר עומד על 80%. מצב הדברים השתפר עובדתית, שכן אחוז הבלתי מיוצגים קטן, אך שינוי זה אינו נובע משינוי ההוראות בחוק בענין זה.

7. מידת השימוש בחומר חסוי בהליכי מעצר

חומר הראיות שברשות המשטרה אינו עומד בשלב זה לרשות החשוד וסניגורו. אולם כל עוד לא שוכנע השופט כי אכן מדובר בחומר חסוי שאין להתיר את חשיפתו, חייב איש המשטרה לחשוף את הראיות שברשותו במסגרת חקירתו. השתכנע ביהמ"ש כי המדובר ב"חומר חסוי", יעיין בו, אך ימנע את חשיפתו לעין החשוד או בא כוחו ואף לא ירמוז על תוכנו.¹³ באשר להיקף השימוש בחומר חסוי, לפי הנתונים שנאספו במסגרת מחקרנו זה, עולה מנתוני לוח 13 שלהלן:

לוח 13: הצגת חומר חסוי בדיונים שנמקרו

מספר המקרים הכולל	מספר המקרים בהם הוצג חומר חסוי	% המקרים
170	51	30%

נתון זה של הצגת חומר חסוי רק ב-30% מהמקרים מפתיע לטובה; שכן הוא מצביע על כך שהמשטרה מוכנה ב-70% מהמקרים לחשוף את חומר החקירה הרלוונטי בשלב מוקדם זה של החקירה. אולם יודגש כי במקרים רבים מדובר בחומר חקירה הכולל עדויות בלבד שאינן בגדר חומר חסוי. במקרים אחרים מוגש תיק החקירה לעיון השופט כשבתוכו חומר המוגדר ע"י בא כוח המשטרה כחסוי. כאשר החשוד מיוצג ע"י עו"ד, נאלץ נציג המשטרה לחשוף את עובדת קיום הראיות החסויות ואף לסמנן, בעוד שבמצב שהחשוד אינו מיוצג, יתכן שכלל לא יודע כי השופט קיבל לעיונו חומר שאולי התכוון בא כוח המשטרה להגדירו כחסוי. ומכאן שיש להסתייג באשר לנתון דלעיל, ולומר שיתכן והיו מקרים נוספים במדגם, בהם הוגש חומר שעשוי היה להיות מוגדר כחסוי, אילו התבקש גילוי הראיות ע"י החשוד או בא כוחו. עם זאת, ישנם מקרים שהשופטים מציינים קיומו של חומר חסוי גם כשאינן בקשה מיוחדת מטעם החשוד לחשוף את הראיות.

12. חוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב), התשמ"ב-1982, סעיף 42.

13. "קדמי על סדר הדין במלילים (תשמ"ח, חלק א')", 82.

באשר להתייחסות השופטים לחומר החסוי המוצג ע"י המשטרה, ניתן להבחין בשני אופני התייחסות: חלק מהשופטים כמעט ולא מעיינים בחומר החסוי שמציג התובע המשטרתי לעיניהם בלבד, ומבקשים מן התובע המשטרתי שיכתוב להם בפתק מהו החומר החסוי ומדוע יש להשאירו חסוי. ולאחר עיון קצר בחומר, מחליט השופט האם יש להשאיר את החומר כחסוי. שופטים אחרים מעיינים בחומר החסוי באופן דקדקני, קוראים את המסמך, העדות או המזכר המשטרתי שהמשטרה מבקשת להשאירו כחסוי ואף מבקשים מן התובע לענות להם על שאלות הבהרה שונות (כמידה והדבר נוגע למהות החומר החסוי, אזי התשובות מועברות בכתב לשופט) ורק אז, נותנים את החלטתם. למרות שמדובר בשתי גישות שונות של השופטים, הרי גם אלה וגם אלה מאשרים בד"כ את בקשת המשטרה להשארת חומר זה או אחר בתיק החקירה כחסוי. במהלך התצפיות נתקלנו במספר סוגים של ראיות שהוצגו במהלך הדיונים כחומר חסוי:

- א. מידעים – כך מכונים מיזכרים של המשטרה ובהם ראיות הקושרות את החשוד למעשה העבירה, שנמסרו ע"י מודיע למשטרה. כמובן שהמודיע והמשטרה אינם מעוניינים בזיהוי שמו של המודיע, ומשום כך מוגדר החומר כחסוי;
- ב. עדויות שנגבו במהלך החקירה לגבי החשוד, והמשטרה מעדיפה שלא לפרסם את שם העד, על-מנת שלא תשובש חקירתו בהמשך או חקירת אחרים הקשורים לפרשה, ועל-מנת שלא יפגעו בשלום העד. לפעמים כל העדות תהיה חסויה על-מנת שלא יהיה רמז לשמו של העד ולעיתים יימסרו פרטים על תוכן העדות, ללא פרטי העד;
- ג. סוג נוסף של חומר המוגדר לעיתים כחסוי – מיזכרים לגבי פעולות חקירה שבוצעו בתיק – במקרים אלו מציג בד"כ התובע המשטרתי, ע"פ דרישת השופט, דף ובו פירוט פעולות שנעשו ו/או שיש לעשותן, ולדעת המשטרה גילויין המוקדם עלול לפגום בחקירה. כך למשל, במקרה שבו נעצר חשוד בעקבות מידע על פריצות רבות לרכבים באזור חולון, טען התובע המשטרתי, שהפרקליטות הורתה להמשיך בהחזקת החשוד במעצר עד לסיום פעולות חקירה אחדות בנוגע לחשד לפריצות שונות שמבצעי העבירה בהן לא אותרו. התובע הציג לשופט את מכתב הפרקליטות ובא כוחו של החשוד ביקש לראותו. אולם השופט סרב בטענה שהדבר יכול לחבל בחקירה. בעקבות זאת שאל הסניגור את התובע שאלות בנוגע לפעולות החקירה הנדרשות ותשובת התובע היתה שהכל כתוב במכתב שהגיש לשופט. השופט קיבל את עמדת התובע ולאחר שקיבל בפתק נוסף הבהרות על הכתוב במכתב, אישר את בקשת המשטרה ולא חשף את המכתב ותוכנו. קטגוריה אחרונה של פרטים שנטען לגביהם כי הם בכחינת חומר חסוי הן תוצאות מעבדתיות שונות. לעיתים, מציג התובע המשטרתי בפני השופט תוצאות מעבדתיות שונות, שמצביעות על קשר בין החשוד לחשד נשוא העבירה; התובע מבקש כי בשלב זה ישמרו התוצאות חסויות מעיני החשוד ובא כוחו וזאת כדי לא לחבל בחקירה שעדיין מצויה בראשיתה. גם בסוגיה זו של היקף השימוש בחומר חסוי נצפו הבדלים משמעותיים בין סוגי העבירות השונים, כפי שעולה מנתוני לוח 14 שלהלן:

לוח 14: הצגת חומר חסוי ע"פ סוג העבירה
מקרים בהם הוצג

סוג עבירה	סה"כ המקרים	חומר חסוי	% חומר חסוי
סמים	40	22	55%
עבירות שהעונש בצידן מעל 10 שנים	16	11	68%
פריצות, גניבות, סחר ואחזקת רכוש גנוב	64	11	17%
עבירות הצוארון הלבן (זיוף...)	7	5	71%
אלימות, תקיפה	17	1	5.8%
שונות (איומים, הטרדת עד וכו')	16	0	0%
מעשים מגונים	10	1	10%

בעבירות סמים, בעבירות שהעונש בצידן הוא מעל 10 שנים ובעבירות צוארון לבן ישנו שימוש בחומר ראיות המוגדר כחסוי במידה רבה – במלמעלה מ-50% מהמקרים; ולעומתן – בעבירות פריצה, גניבה, מעשים מגונים ואלימות כמעט ולא הוצג חומר חסוי. הסיבה להבדלים המשמעותיים הללו נעוצה במורכבות החקירה בקטגוריות השונות. בעבירות הצוארון הלבן למשל, מדובר בד"כ בחקירות ממושכות, שחומר חקירה בהן הוא רב וכולל לפעמים מסמכים, חשבוניות וכדומה. לעיתים הרושם הוא שבעבירות אלו מתנהל מאבק מוחות בין המשטרה לחשוד, לגבי השגת או הסתרת מסמכים שונים. לפיכך, מציגה המשטרה במקרים אלו בקשות להצגת חומר ראיות כחסוי, כשאין היא רוצה כי יודע לחשוד מה כבר עלה בידי המשטרה לגלות; או כשיש בידי המשטרה פרטים לגבי מסמכים נוספים שטרם השיגה ואין היא מעוניינת כי הדבר יודע לחשוד כדי שלא יחבל ויעלים את הראיות המבוקשות.

לגבי עבירות שהעונש בצידן הוא מעל 10 שנים, מדובר בד"כ בעבירות סבוכות, כשלפעמים מעורבים בביצוען שותפים אחדים (מבצעי עבירה, מסייעים בביצוע העבירה או בהסתרת מבצעה) בהם אולי חשודים שטרם נעצרו. לפיכך, מעדיפה המשטרה להציג חלק מחומר הראיות בתיק כחסוי, וזאת על מנת שלא תופרע עבודתה באיתור חשודים נוספים או במיצוי החומר הראייתי שקיים לגבי החשוד המדובר. בעבירות הסמים שעור השימוש בחומר חסוי רב למדי ובעיקר כאשר מדובר בחשוד לעבירות של סחר בסמים. במקרים אלו מוצג בד"כ בפני השופט מידע חסוי של מודיעים למיניהם (מודיע משטרתי, מושגל משטרתי ואח') שמספרים על קניית סם אצל החשוד או על ידיעתם כי החשוד סוחר בסמים. במקרים אחרים מדובר בעדויות של קוני הסם, ואין המשטרה רוצה עדיין לפרסם את שמם בפומבי לפני תום החקירה וזאת כדי שיוכלו לאתר קונים וסוחרים נוספים.

בסוגי העבירות האחרים, כפי שעולה מנתוני לוח 14 הנ"ל, מעטים המקרים בהם מוצג חומר חסוי. בקטגוריות אלה מדובר בד"כ בעבירות פשוטות, חומר הראיות במקרים אלה מבוסס ברובו על עדויות המעורבים ועדי הראיה לאירוע ואין בד"כ צורך בהגדרת החומר כחסוי, אלא אם כן מדובר בהגנה על אחד העדים או במידע שעדיין לא נבדק. בעבירות אלימות, לדוגמא, מבוסס תיק החקירה על עדויות החשוד באלימות והמתלונן

וכן עדויות של עדי ראיה לאירוע, כך שאין למשטרה כל סיבה להסתיר חומר כזה או אחר; ויש להניח כי גם שופטי ביהמ"ש לא יטו אוזנם לבקשה להגדרת חומר ראיות כחסוי, בעבירות מהסוג האחרון.

ה. המלצות

לאור תוצאות מחקר המעקב אחר הליכי המעצר בבימ"ש השלום בתל-אביב, שפורטו לעיל, להלן מסקנות והמלצות לשינוי המצב הקיים:

לענין יצוג על-ידי עו"ד – הנתון העיקרי והמהותי העולה ממחקר זה הוא חשיבות היצוג על ידי עו"ד במעצר לפני אישום. ליצוג על ידי עו"ד השפעה מיידית וממשית על תוצאות הדיון הנוכחי ובכלל – על מידת הצדק הנעשית עם הנאשם. ומכיון שכך, מתבקשת הרחבת מסגרת היצוג. הדבר יכול שייעשה בכמה אופנים:

ראשית – על-ידי הקמת סניגוריה ציבורית שעובדיה יישמשו כעורכי דינם של חשודים שאין באפשרותם לממן לעצמם יצוג על ידי עורך דין פרטי. עורכי דין אלו יקיימו קשר רציף עם תחנות המשטרה השונות (נראה כי יש להקים לשכות של סניגוריה ציבורית לענין זה ליד אולמות המעצרים בביהמ"ש במחוזות השיפוט השונים) ויקבלו רשימות של כל החשודים המובאים לדיון בבקשת מעצר בעניינם, מידי יום ביומו לבתי המשפט השונים, תוך פירוט למי מהם אין יצוג ע"י עו"ד פרטי, ולאלו ינתן יצוג נאות ע"י אנשי הסניגוריה הציבורית. המלצה זו הומלצה בעבר ע"י פרופ' ליבאי בעקבות מחקרו,¹⁴ אך לא יושמה מאז. כשלב ביניים, עד הקמת סניגוריה ציבורית (אם בכלל), יש להפעיל את הוראות החוק הספציפיות לענין מינוי סניגור ברשות או בחובה ביתר שאת ע"י שופטי המעצרים. כיום נושא מינוי סניגור הוא שולי ביותר, ואין כמעט הפעלה של הוראות החוק בענין זה, בשלב הדיון במעצר שלפני הגשת כתב אישום.

בעיה נוספת, שיש לתת עליה את הדעת ואשר פוגעת באיכות היצוג של חשוד ע"י עורך דינו (פרטי או ממונה), הינה המצב לפיו נראה שבחלק מן המקרים, גם כשיש כבר יצוג, נפגשים החשוד ועורך דינו לראשונה באולם המעצרים. מצב זה פוגם בהליך היצוג הנאות ובענייניו של החשוד. לפיכך המלצתנו היא שבמקרים בהם, מסיבות שונות ומשונות, לא קוימה פגישה בין החשוד לעורך דינו לפני הדיון בענין בקשת המעצר כנגד החשוד (למרות שלפי החוק יש זכות לכך) יש לחייב את המשטרה (שוטרי אולם המעצרים) לאפשר לחשוד לשוחח עם עורך דינו ביחידות מחוץ לאולם המעצרים, כדי שידברו בחופשיות לפחות למספר דקות.

באשר לאופן קיום הדיון ואורכו – כיום דנים השופטים במספר בלתי מוגבל של בקשות מעצר בזמן היותם שופטי מעצרים תורנים. מספר המקרים נקבע על פי מספר החשודים שמובאים לדיון באותו יום. מצב זה גורם לכך שדיונים בבקשות מעצר ביום "עמוס" מתקצרים ביותר ונמשכים לעיתים דקות אחדות ופחות מכך, ועקב כך נפגמת מידת הצדק בדיון בענייניו של החשוד, שכן לא תמיד מספיק הזמן הקצר למיצוי פרטי המקרה. למען ייעשה וייראה הצדק, המלצתנו היא לקבוע מראש מספר תיקי מעצרים מוגבל שבו ידון שופט ביום אחד.

14. ליבאי לעיל הערה מס' 5.

וכך, במידה ומספר בקשות המעצר שאמור להידון באותו יום יעלה על המספר הנ"ל, יחולק העומס בין מספר שופטים. רק בדרך זו יוכל כל שופט להקדיש את תשומת הלב המתבקשת לכל מקרה ומקרה, בידיעה שמספר הבקשות שהוא אמור לדון בהן מוגבל. במספר תחומים נוספים, שהם פחות מהותיים, יש לדעתנו לפעול לשיפור המצב הקיים, כגון: כניסת הקהל לאולם – בזמן שהגיעו עורכי המחקר לאולם המעצרים לצורך תצפיותיהם, לא היתה ברורה מדיניות השוטרים שישבו בפתח אולם המעצרים, לענין הכנסת הקהל ובני המשפחה לאולם. נוצרו סיטואציות שגם כשאולם המעצרים לא היה מלא, לא הותרה כניסתם של בני משפחה או הקהל הרחב לאולם. המלצתנו היא להשתדל לאפשר כניסתם של בני המשפחה והקהל הרחב אל האולם באופן חופשי, כל עוד אין הוא מלא וכל עוד הדבר אינו פוגע בפעולתה התקינה של המשטרה לשמירת הסדר באולם. יודגש שלפי חוק בתי המשפט, פומביות הדיון חלה גם על דיוני מעצרים והם אמורים להיות פתוחים וגלויים לעין כל. באשר לשימוש בחומר חסוי – במקרים רבים בהם הוצג חומר חסוי בפני השופט, מתקבל הרושם כי העיון בחומר זה, ארך זמן קצר ביותר. המלצתנו היא כי השופטים יקדישו את מירב תשומת הלב לעיון בחומר החסוי שהרי על פיו נשללת חרותו של החשוד, נלא שתינתן לו האפשרות להתעמת עם האמור בחומר זה. במקרים בהם החומר החסוי רב או דורש הבהרות, שלא יכולות להינתן באולם המעצרים, רצוי שהשופט יזמן את החוקר או התובע המשטירתי ללשכתו ויבדוק את הענין ביסודיות לפני מתן החלטתו בענין מעצרו של החשוד. גם בנושא "טריויאלי" כמו תקשורת בין חשודים לשופט, מן הראוי כי ייעשה מאמץ לשיפור המצב הקיים. קיימים מקרים, כפי שצויין לעיל, בהם החשודים, עקב חוסר ידיעת עברית, מנותקים מהדיון. במקרים אלו משתדל ביהמ"ש למצוא מתורגמן כלשהו מבין הנוכחים באולם (לרבות החשודים האחרים) על מנת לאפשר לחשוד להבין ולהביע עמדתו. לאור האמור, המלצתנו היא שלמקרים כגון אלו יהיו מתורגמנים זמינים בשטח בית המשפט בשפות העיקריות בהן מתעוררות בד"כ בעיות, קרי – ערבית, רוסית ואמהרית. ומלבד האמור לעיל, לא נותר לנו אלא להצטרף לשורה ארוכה של המלצות שניתנו כבר בעבר ע"י שופטים ומשפטנים אשר דנו באספקטים שונים של הנושא הנדון ובהם – השופט שטרומן,¹⁵ פרופ' ליבאי,¹⁶ השופט ביין.¹⁷ המלצות אשר על אף שניתנו לפני זמן רב, לא רק שלא נס ליחן, אלא הן יפות, כאז כן היום. וכמשפט סיכום הרשינו לעצמנו להביא מדבריו של השופט שטרומן¹⁸ המשקפים את תחושתנו:

"ההסטוריה המשפטית מלמדת שהמטוטלת שבקיצה נמצא הצדק, נעה מצד לצד, כדי למצוא את השיטה הנאותה למציאת האמת, למשפט צדק; ובימינו – גם כדי להבטיח את זכויות האזרח וחרותו ויחד עם זאת, את שלום הצבור ובטחונו. הגיעה העת לבחון את שיטתנו ומקוים אנו שיהא בדברינו כדי להניע את המופקדים על כך – לעשות כן".

15. א' שטרומן "מעצרים משטרתיים לצורך חקירה" הפרקליט – גליון מיוחד (תשמ"ז) 91.

16. ליבאי לעיל הערה מס' 5.

17. ביין לעיל הערה מס' 4.

18. שטרומן לעיל הערה מס' 15.